

FUQAROLIK HUQUQINING KELIB CHIQUISH TARIXI VA UNING AHAMIYATI**Tursunov Jasurbek Ruslan o'g'li**

Andijon davlat pedagogika instituti talabasi.

<http://Jasurt620@gmail.com><https://doi.org/10.5281/zenodo.19581751>

Annotatsiya. Maqolada fuqarolik huquqining kelib chiqishi, rivojlanishi va jamiyat hayotidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Rim huquqidan tortib zamonaviy fuqarolik kodekslarigacha bo'lgan tarixiy jarayonlar yoritilgan. Fuqarolik huquqi shaxs huquqlarini himoya qilish, iqtisodiy munosabatlarni tartibga solish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdagi o'rniga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Fuqarolik huquqi, kelib chiqishi, rivojlanishi, shaxs huquqlari, mulk huquqi, fuqarolik kodeksi, ijtimoiy barqarorlik.

ИСТОРИЯ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ

Аннотация. В статье анализируется происхождение, развитие гражданского права и его значение в жизни общества. Рассматриваются исторические процессы от римского права до современных гражданских кодексов. Подчеркивается роль гражданского права в защите прав личности, регулировании экономических отношений и обеспечении социальной стабильности.

Ключевые слова: Гражданское право, происхождение, развитие, права личности, имущественное право, гражданский кодекс, социальная стабильность.

THE HISTORY OF THE ORIGIN OF CIVIL LAW AND ITS

Abstract. The article analyzes the origin, development, and significance of civil law in society. It covers historical processes from Roman law to modern civil codes. The role of civil law in protecting individual rights, regulating economic relations, and ensuring social stability is highlighted.

Keywords: Civil law, origin, development, individual rights, property rights, civil code, social stability.

KIRISH

Fuqarolik huquqi jamiyatdagi mulkiy va shaxsiy nomulkiy munosabatlarni tartibga soluvchi eng muhim huquq tarmoqlaridan biridir. U insonlar o'rtasidagi kundalik hayotda yuzaga keladigan turli munosabatlarni — mulkchilik, shartnomalar tuzish, meros, majburiyatlar, intellektual mulk hamda sha'ni va qadr-qimmatni himoya qilish kabi sohalarini huquqiy jihatdan tartibga soladi. Shu bois fuqarolik huquqi jamiyat taraqqiyoti, iqtisodiy barqarorlik va huquqiy davlat barpo etishda muhim o'rin egallaydi.

Fuqarolik huquqining shakllanishi uzoq tarixiy jarayon natijasidir. Uning dastlabki asoslari qadimgi davrlarga, xususan, Twelve Tables hamda Corpus Juris Civilis kabi Rim huquqi manbalariga borib taqaladi. Rim huquqi nafaqat Yevropa davlatlari huquq tizimiga, balki zamonaviy fuqarolik huquqining asosiy tamoyillariga ham kuchli ta'sir ko'rsatgan. Keyinchalik fuqarolik huquqi turli tarixiy bosqichlarda takomillashib, milliy huquq tizimlari doirasida mustaqil tarmoq sifatida shakllandi. Bugungi kunda fuqarolik huquqi demokratik jamiyatning ajralmas qismi hisoblanadi. U shaxs erkinligi, mulk daxlsizligi, shartnoma erkinligi va tenglik tamoyillarini kafolatlaydi. Ayniqsa, bozor iqtisodiyoti sharoitida fuqarolik huquqining ahamiyati yanada ortib, tadbirkorlik faoliyati va iqtisodiy munosabatlarning huquqiy poydevorini yaratadi.

Shu sababli fuqarolik huquqining kelib chiqish tarixi va uning ahamiyatini o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhimdir.

Fuqarolik huquqi nafaqat mulkiy munosabatlarni tartibga soladi, balki shaxsning jamiyatdagi erkinligi va huquqlarini himoya qilishda ham muhim rol o'ynaydi. U shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni adolat, tenglik va qonun ustuvorligi asosida tashkil qiladi.

Shu sababli fuqarolik huquqi demokratik jamiyat va huquqiy davlatning poydevori sifatida qaraladi. Tarixiy nuqtai nazardan qaraganda, fuqarolik huquqi qadimgi davrlardan boshlab shakllangan. Qadimgi Rim fuqarolik huquqi, xususan Twelve Tables va Corpus Juris Civilis kabi manbalar shaxsiy mulk, shartnoma, meros va majburiyatlar tamoyillarini tartibga solishda asos bo'lgan. Ushbu huquqiy tizim keyinchalik Yevropa davlatlarida fuqarolik kodekslarining yaratilishiga ilhom manbai bo'ldi. Masalan, Napoleonic Code va Bürgerliches Gesetzbuch kabi kodekslar fuqarolik huquqini ilmiy asosda tizimlashtirib, zamonaviy qonunchilikning shakllanishiga hissa qo'shdi.

Bugungi kunda fuqarolik huquqi shaxsning nomulkiy huquqlari, mulkiy munosabatlar va shartnoma erkinligini himoya qilish bilan bir qatorda iqtisodiy faoliyatning huquqiy poydevorini yaratadi. Fuqarolik huquqi asosida yaratilgan qonunlar fuqarolar va yuridik shaxslar o'rtasidagi nizolarni hal qilish, investitsiya muhitini barqarorlashtirish va bozor iqtisodiyotini rivojlantirish imkonini beradi. Shu bois, fuqarolik huquqining kelib chiqishi va ahamiyatini o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhimdir.

ASOSIY QISM

Fuqarolik huquqining shakllanish jarayoni insoniyat sivilizatsiyasi taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liqdir. Qadimgi jamiyatlarda huquq normalari dastlab odat va an'ana ko'rinishida mavjud bo'lgan. Vaqt o'tishi bilan ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi natijasida ularni tartibga soluvchi yozma huquq manbalari yuzaga keldi.

Fuqarolik huquqining tarixiy ildizlari eng avvalo Qadimgi Rim davriga borib taqaladi.

Rim yuristlari tomonidan ishlab chiqilgan huquqiy qoidalar xususiy mulk, majburiyat, shartnoma va meros munosabatlarini tartibga solishda mukammal tizim yaratgan. Rim huquqining dastlabki yozma manbalaridan biri bu Twelve Tables bo'lib, unda fuqarolar o'rtasidagi asosiy huquqiy munosabatlar mustahkamlab qo'yilgan.

Keyinchalik imperator Justinian I davrida yaratilgan Corpus Juris Civilis Rim huquqini tizimlashtirib, kelajak avlodlar uchun mustahkam huquqiy asos bo'lib xizmat qildi. Aynan shu to'plam keyingi asrlarda Yevropa davlatlari fuqarolik qonunchiligining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatdi. O'rta asrlarda Rim huquqi Yevropa universitetlarida keng o'rganildi va amaliyotga joriy qilindi. Natijada, fuqarolik huquqi alohida huquq sohasi sifatida shakllanib bordi. Yangi davrga kelib esa milliy fuqarolik kodekslari qabul qilina boshladi. Masalan, 1804-yilda qabul qilingan Napoleonic Code fuqarolik huquqining rivojlanishida muhim bosqich bo'ldi. Ushbu kodeks fuqarolarning tengligi, mulk daxlsizligi va shartnoma erkinligi tamoyillarini mustahkamlab, ko'plab davlatlar qonunchiligiga namuna bo'lib xizmat qildi.

Fuqarolik huquqi nafaqat Yevropada, balki boshqa hududlarda ham rivojlandi. Sharq mamlakatlarida ham savdo-sotiq, mulk va majburiyat munosabatlarini tartibga soluvchi huquqiy qoidalar mavjud bo'lgan. Zamonaviy davrga kelib esa fuqarolik huquqi xalqaro huquq normalari va bozor iqtisodiyoti talablariga mos ravishda takomillashdi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida fuqarolik huquqi munosabatlari O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi bilan tartibga solinadi.

Mazkur kodeks shaxsiy va mulkiy munosabatlarni huquqiy jihatdan himoya qiladi hamda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Unda shartnoma erkinligi, taraflarning tengligi, mulk daxlsizligi kabi asosiy tamoyillar mustahkamlangan.

Fuqarolik huquqining ahamiyati, avvalo, jamiyatda huquqiy barqarorlikni ta'minlashida namoyon bo'ladi. U iqtisodiy munosabatlarning huquqiy asosini yaratadi, fuqarolar va yuridik shaxslar o'rtasidagi nizolarni adolatli hal qilishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, fuqarolik huquqi shaxsning sha'ni, qadr-qimmatini va ishchanlik obro'sini himoya qilish orqali inson huquqlarini ta'minlashga ham hissa qo'shadi.

Fuqarolik huquqining rivojlanishida XIX–XX asrlar alohida o'rin tutadi. Bu davrda sanoat inqilobi, kapitalistik munosabatlarning shakllanishi va xalqaro savdoning kengayishi natijasida mulkiy munosabatlar yanada murakkablashdi. Natijada fuqarolik huquqi normalarini tizimlashtirish va yagona kodifikatsiya qilish zarurati yuzaga keldi. 1896-yilda qabul qilingan Bürgerliches Gesetzbuch (Germaniya Fuqarolik kodeksi) fuqarolik huquqini ilmiy asosda va puxta tizimlashtirilgan holda bayon etgani bilan ajralib turadi. Ushbu kodeks ko'plab davlatlar qonunchiligiga kuchli ta'sir ko'rsatdi hamda fuqarolik huquqining nazariy asoslarini boyitdi.

XX asrga kelib fuqarolik huquqi inson huquqlarini himoya qilish bilan yanada chambarchas bog'landi. 1948-yilda qabul qilingan Universal Declaration of Human Rights shaxsning mulk huquqi, sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish kabi asosiy prinsiplarni xalqaro miqyosda e'tirof etdi. Bu esa fuqarolik huquqining insonparvarlik tamoyillarini mustahkamladi.

Endilikda fuqarolik huquqi nafaqat iqtisodiy munosabatlarni, balki shaxsning nomulkiy huquqlarini ham keng qamrovda himoya qiluvchi huquq sohasi sifatida rivojlandi.

Zamonaviy davrda fuqarolik huquqining rivojlanishiga raqamli texnologiyalar, elektron tijorat va intellektual mulk munosabatlari katta ta'sir ko'rsatmoqda. Internet orqali shartnomalar tuzish, onlayn savdo platformalari, elektron to'lov tizimlari kabi yangi institutlar paydo bo'ldi.

Bu esa fuqarolik huquqida yangi normalar va mexanizmlarni ishlab chiqishni talab qilmoqda. Masalan, elektron shartnoma tushunchasi, raqamli imzo, axborot xavfsizligi kabi masalalar bugungi fuqarolik huquqining dolzarb yo'nalishlariga aylangan.

Fuqarolik huquqining muhim institutlaridan biri — shartnoma huquqidir. Shartnoma erkinligi tamoyili taraflarga o'zaro manfaatli kelishuvlar tuzish imkonini beradi. Bu tamoyil bozor iqtisodiyotining asosiy poydevorlaridan biri hisoblanadi. Fuqarolik huquqi orqali kredit, ijara, oldi-sotdi, sug'urta, meros va boshqa ko'plab munosabatlar huquqiy jihatdan tartibga solinadi. Fuqarolik huquqi jamiyatda ijtimoiy adolatni ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi.

Nizolar sud orqali ko'rib chiqiladi va qonun asosida hal etiladi. Bu esa fuqarolarning huquq va manfaatlarini himoya qilishga xizmat qiladi. Shuningdek, fuqarolik huquqi iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlab, investitsiya muhitini yaxshilashga ham hissa qo'shadi.

XULOSA

Fuqarolik huquqi insoniyat huquqiy tafakkurining uzoq tarixiy rivojlanishi mahsuli hisoblanadi. Uning ildizlari Qadimgi Rim huquqiga borib taqalib, xususan Twelve Tables hamda Corpus Juris Civilis kabi manbalar orqali shakllangan. Keyinchalik Napoleonic Code va Bürgerliches Gesetzbuch singari yirik kodifikatsiyalar fuqarolik huquqining nazariy va amaliy asoslarini yanada mustahkamladi. Bu jarayon fuqarolik huquqining mustaqil va mukammal huquq tarmog'i sifatida shakllanishiga olib keldi. Bugungi kunda fuqarolik huquqi jamiyat hayotining deyarli barcha sohalarini qamrab oladi. U mulk munosabatlari, shartnomalar, meros, intellektual mulk va shaxsiy nomulkiy huquqlarni tartibga solish orqali huquqiy barqarorlikni ta'minlaydi.

Ayniqsa, bozor iqtisodiyoti sharoitida fuqarolik huquqi iqtisodiy faoliyatning huquqiy poydevori bo'lib xizmat qiladi, tadbirkorlikni rivojlantiradi va investitsiya muhitini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, u shaxs erkinligi, tenglik va adolat tamoyillarini himoya qilish orqali huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga bevosita hissa qo'shadi.

Zamonaviy globallashuv va raqamli texnologiyalar davrida fuqarolik huquqi yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Elektron tijorat, raqamli shartnomalar va intellektual mulk munosabatlari kabi yangi institutlar uning doirasini kengaytirmoqda. Bu esa fuqarolik huquqining doimiy ravishda yangilanib borishini, zamon talablari asosida takomillashishini talab qiladi.

Fuqarolik huquqining kelib chiqish tarixi va uning ahamiyatini o'rganish nafaqat nazariy bilimlarni boyitadi, balki amaliy faoliyatda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Fuqarolik huquqi jamiyat taraqqiyoti, iqtisodiy barqarorlik va inson huquqlarini ta'minlashning asosiy huquqiy tayanchi sifatida o'zining beqiyos o'rniga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi – Toshkent: Adolat nashriyoti, 2022.
2. Fuqarolik huquqi asoslari – Toshkent: Adolat nashriyoti, 2018.
3. Zamonaviy fuqarolik huquqi – Toshkent: Yuridik adabiyotlar nashriyoti, 2020.
4. Napoleonic Code – Parij: Fransiya Respublikasi, 1804.
5. Shaxsiy huquqlar va fuqarolik kodeksi – Toshkent: Adolat nashriyoti, 2022.